

JÚDÁS EVANGÉLIUMA

Húsvét tájékán egy mindeddig ismeretlen evangéliumnak, mégpedig a köztudatban árulóként nyilvántartott Júdásénak¹ a nyilvánosságra hozatala izgatta fel a mindig szenzációra éhes médiát. Sokakat minden bizonnyal az hozott lázba, hogy vajon milyen eget rengető titkokra derül majd fény? Esetleg újra kell gondolni és írni az egész keresztény dogmatikát?²

Kétségtelen, hogy egy fontos felfedezésről van szó, amely végre-valahára hozzáférhetővé válik a kutatók számára, ellenben nagyon messze vagyunk attól, hogy bármi is alapjaiban megrendüljön. Sőt, azt lehet mondani, hogy a szöveg tényleges jelentősége csakis a kereszténység első évszázadainak a története, teológiai irányzatai és vitái ismeretében érthető meg. Higgadt értékeléséhez pontosan el kell helyezni a szöveget, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy beváltja a hozzá fűzött irreális és irracionális reményeket.

Júdás az Újszövetségben³

Az Újszövetség időrendben legrégebbi irataiban, vagyis Pál apostol leveleiben⁴ Jézus Krisztus megváltó halálával kapcsolatosan Júdás nem szerepel (lásd Róm 4,25 és 8,32; 1Kor 11,23). Ellenben az 1Kor 15,5 ahol Jézus a Tizenkettőnek jelenik meg, személyét illetően problémákat vet fel, és enyhén szólva ellentmond az evangéliumoknak. Hiszen ha Júdás halott, Mátyás apostolt pedig csak a mennybemenetel után választják meg, akkor ki a Tizenkettedik?

A karióti Júdás első írásos említése Márk evangéliumában található, ahol már árulóként jelenik meg (Mk 3,19; 14,10.18–21), aki csókkal árulja el a Mesterét (Mk 14,43–46). Ezzel elindul az a démonizáló folyamat,⁵ amely a későbbiekben csak fokozódik, s Júdást mintegy az áruló archetípusává alakítja.

Júdás Máténál (Mt 10,4) és Lukácsnál (Lk 6,16) is áruló. Míg azonban Lukács csak arról tud, hogy Júdás az árulást pénzért és sátni sugallatra követte el (Lk 22,3–6.47–48), addig Máté már azt is tudja, hogy 30 ezüstpénzért árulta el Jézust (Mt 26,14–16.20–25.47–50), majd tettét megbánva a szentélyben szétszórta azt, és felakasztotta magát. „A főpapok fölszedték a pénzt, de úgy vélték: 'Nem szabad a templom kincstárába tenni, mert vér díja.' Tanácskozás után megvették rajta a fazekas telkét az idegenek

temetkezési helyéül. Ezért hívják azt a telket mind a mai napig Vérmezőnek” (Mt 27,3–9).⁶

Ezzel szemben az Apostolok Cselekedetei másként ismeri a történetet. A mennybemene-telt követően kerül sor Mátyás apostol megválasztására, amikor is Péter a következőket mondja: „Testvérek! Be kellett teljesednie annak az írásnak, melyben a Szentlélek Dávid ajkával Júdásról, a Jézust foglyul ejtők vezetőjéről jö-vendölt. Ő közénk tartozott, a mi szolgálatunk részese volt. Gonoszsága bérén telket szerzett magának, mikor pedig fejfel előre lezuhant, kettéhasadt, és minden bele kiömlött. Az esetet Jeruzsálem minden lakója annyira ismerte, hogy azt a telket nyelvükön Hakeldamának, vagyis Vérmezőnek nevezték el” (ApCsel 1,16–19).⁷

Júdás démonizálása a János evangéliumban csúcsonylik ki. Jézus már a kiválasztás pillanatában tisztában van az általa kiválasztott apostollal (Jn 6,70–71). A későbbiekben pedig, mintegy fokozódó drámaisággal⁸ bontakozik ki annak hibás jelleme: tolvaj és kapzsi (Jn 12,4–8), illetve ördögtől megszállott (Jn 13,2.10–11). Ahogy közeledik Jézus kínszenvedése, úgy kerül Júdás is elkerülhetetlenül egyre közelebb az áruláshoz (Jn 13,18–29). Jézus pedig tudja, hogy mindennek így kell történnie, ahhoz hogy az Írás beteljesedhessen (Jn 17,12). Júdás pedig mintegy természetesen beteljesíti sorsát: Jézushoz vezet a katonákat, hogy elfoghassák (Jn 18,1–9). Ez összecseng az ApCsel híradásával (Júdás a „foglyul ejtők” vezetője). Mátéval és Lukács ellenében azonban a János evangélium elhallgatja Júdás további sorsát, és elhallgatja a halálát.

Kétségtelen, hogy az evangéliumi híradások erőteljesen megnehezítik a „történeti” Júdás személyiségének a körvonalazását. Arról nem is beszélve, hogy az árulás tényén túlmenően valójában semmiféle szerepet nem játszik a keresztény hagyományban. Euszebiosz történetíró is csak azt tudja, hogy áruló, a helyét Mátyás vette át (Egyháztörténet I,12,3; II,1,1; III,39,10), illetve, hogy felakasztotta magát (V,16,13). A Júdást övező „történeti homály” kedvezhetett hát a hagyomány-termelésnek.

A hagyomány⁹ és a kézirat

Júdás evangéliumát elsőként Lyoni Iréneusz (*Ad-versus Haereses* I,31,1) említi, a 2. század végén, *Az eretnekségek ellen írt művének* a „gnosztikusok”-at,¹⁰ vagyis a szintén gnosztikus valentiniánus irányzatot¹¹ megelőző eszmerendszere-

ket ismertető részében (I,29–31). Ez utóbbiakat a lehető legrosszabb fényben igyekezett feltüntetni, hiszen így könnyebben hitelteleníthette azt a valentiniánus tanítást, melyet ezekből a rendszerekből eredeztetett. Tanúsága szerint az evangéliumot „gyártó” csoport Káint a Legfelsőbb Hatalomtól származtatta, a Biblia negatív szereplőit (például Ézsaut, Szodoma lakóit) pedig a Demiurgosz (az alacsonyabb Isten) áldozatainak tekintette. Júdás mindezt tudta, hiszen a tanítványok közül egyedül ő birtokolta az igazság ismeretét. Ezért is teljesíthette be az áruulás „misztériumá”-t. Iréneusz mindezt csak közvetve (hallomásból) ismerte, hiszen magát az írást minden bizonnyal nem olvasta.¹²

Szalamiszi Epiphanosz (kb. 315–403) — valószínűleg Iréneuszra támaszkodva — szintén a káiniták írásai közé sorolta (*Panarion* 38,1,5) az evangéliumot. A püspök szerző egy rövid szövegről tudott, amelyet maga feltehetően nem olvasott.¹³ Ez a megbélyegző „káinita” elnevezés azonban aggályos, és egyáltalán nem bizonyított, hogy létezett ilyen gnosztikus csoport vagy irányzat; illetve, hogy ők önmagukat ezzel az elnevezéssel illették volna. Epiphanoszt követően — és a római (majd bizánci) birodalomnak a kereszténység „elhajlásait” erőszakkal irtó fellépéseinek is köszönhetően — *Júdás evangéliuma* feledésbe merült; igazából nem okozott gondot — napjainkig.

A mostani látat az a sahari kopt dialektusban írt — de kétségtelenül görögökből fordított — szöveget tartalmazó 4–5. századi kézirat okozza, amelyet az 1970-es években fedeztek fel, minden bizonnyal Muhâzafat Al Mînya (Középső Egyiptom) térségében.¹⁴ A Tchacos-kódex körülbelül 62 oldalas (16x29 cm). A *Júdás evangéliuma* mellett — amely 26 oldalt tesz ki — még két másik szöveget is tartalmaz: *Péter levele Fülöp*hez, valamint *Jakab első apokalipszise*. Mindkét szöveg ismert a Nag Hammadiban 1945-ben talált kéziratokból (NHC VIII,2 és NHC V,3),¹⁵ habár az előzetes információk szerint a kiadásra váró kódex eltérő szövegváltozatokat rejteget. Ez a két dokumentum azonban egyáltalán nem érdekli a médiát, hiszen semmi „botrány ízű”-t nem tartalmaznak. A három írás közös vonása, hogy dialógus formájában feltárt kinyilatkoztatásszerű és gnosztikus színezetű, a szenvedésre vonatkozó tanításokat tartalmaznak, melyeket Jézus tár fel a tanítványainak. Minden bizonnyal ezért is szerepelnek ugyanabban a kódexben.

A kódexet egészen 2001-ig a New York melletti Long Island-i Citybank páncélszekrényében őrizték, ahol komolyan károsodott. Ekkor került a svájci Maecenas Alapítvány birtokába.¹⁶ Restaurálták és ellenőrizték a hitelességét,

majd a Genfi Egyetem volt professzorát, Rodolph Kasser koptológust megbízták a szöveg kiadásával és fordításával.¹⁷ Ő 2004. július 1-jén Párizsban, a 8. nemzetközi koptológiai konferencián beszélt először a szövegről: „Ritka esemény — mondta —, valóságos csoda, hogy végre kezünkben tarthatjuk Júdás ezen elhíresült evangéliumát, amely botrányt okozott az ősegyházban.” A valóságban azonban ez egyáltalán nem jelentett olyan rendkívüli botrányt, hiszen egy mérsékelt horderejű és kevésbé ismert írásról van szó. Hiszen a szöveget megbecsülő csoport a kereszténységben belül soha nem tett szert központi szerepre, illetve nem gyakorolt számottevő befolyást.

A kopt szöveg¹⁸

Egyértelmű gnosztikus tartalma után ítélve az eléggé töredékes (körülbelül kétharmada olvasható) és helyenként nehezen értelmezhető szöveg középpontjában Jézus és Júdás kapcsolatának a sajátságos (akár újszerűnek is mondható) bemutatása áll. Júdás egyértelműen pozitív szereplő, jóllehet magáról a „történeti” személynél semmit nem tudunk meg. Ő ellenben az az apostol, aki társaihoz képest jobban és mélysegebben ismeri Jézust.¹⁹ „Ismerlek Téged — mondja —, és tudom, honnan jöttél. Barbélo²⁰ halhatatlan Aiónjából származol. Nem vagyok méltó, hogy kiejtsem annak a nevét, aki Téged küldött.” Kijelentésének köszönhetően Jézus felismeri, hogy Júdás gondolkodása felemelő, és ezért felkínálja neki a királyságra vonatkozó titkok feltárását, amennyiben elkülönül a többi apostoltól. Ennek azonban az is az ára, hogy helyét a Tizenkettő körében majd más foglalja el. A töredékes szövegből az következtethető ki, hogy Júdás vállalta mindezt. Jézus feltárta tehát előtte a tanítást, mely a lélek halhatatlanságára, a végső dolgokra, a láthatatlan világra és az emberiségre (az emberek nemzedékeire) vonatkozik. Létezik egy kimondhatatlan és felfoghatatlan Aión²¹ (=Isten?), amelyből a Születetlen (szó szerint az Önmaga által nemzett, vagy létrehozott) származik. Ez a fényisten teremti a Világítókat. Mindez természetesen egy romlás nélküli, felsőbb világban játszódik le. A halandó embert (vagyis Ádámot és Évát) ellenben a Káosz, az alsó világ angyalai (név szerint Szaklasz) teremti. Isten azonban tudást, ismeretet (illetve lelket) ad az embereknek, hogy ne a Káosz urai uralkodjanak rajtuk. A hiányos szövegből arra lehet következtetni, hogy Jézusnak ezt kell nyilvánvalóvá tennie: van valami rejtett isteni az emberben. Mindehhez azonban az szükséges, hogy Jézus megszabaduljon az Őt körülölelő emberi

testtől. Ennek feláldozása a Júdás feladata. Ezt kell neki felvállalnia. Ez a passiót megelőző nyolc napon keresztül neki nyújtott jézusi tanítás célja és lényege: bevezetés a misztériumba és lelki felkészítés az embert próbáló feladatra. Azt is lehet mondani, hogy be kellett teljesítenie a sorát, vagyis fel kellett „adnia” Mesterét, hogy az betölthesse üdvörtörténeti szerepét: kiszabaduljon a materiális világból. Ezzel és ezért emelkedett Júdás mindenki más (vagyis a többi tanítvány) fölé, mondatja Jézussal az evangélium.

Minden bizonnyal itt egy olyan közösség erősen polemikus hangvételű írásáról van szó, amely közösség (Jézusra és Júdásra, a tizenharmadikra, építve) szembehelyezkedett a kereszténységen belül egyre erőteljesebben érvényesülő úgynevezett Nagy Egyház-iránnyal. Ezt a szövegben a többi apostol (a Tizenkettő) testesíti meg, akikkel Jézus folytonosan gúnyolódik, és szemükre veti, hogy az Ő nevében félrevezetik majd az embereket. A történeti háttér tehát kétségtelenül az a 2. század közepe és a 3. század közepe közötti időszak, amikor az egyház eltömegesedett, intézményesedett és kialakította kultikus gyakorlatát.²² A Júdás evangéliuma dokéta (vagyis Jézusnak csak látszat testet tulajdonító) közössége mindezt természetesen helytelenítette. Innen a sugallat, hogy az egyház félreismerzte Jézust, a rítusok pedig szükségtelenek. Ez egyben azt is jelenti, hogy nem feltétlenül az ellenkező közösség az, aki újít, hanem lehet, hogy éppenséggel maga az egyház az. Ettől függetlenül a szövegben, amely az evangéliumok és az Apostolok Cselekedetei ismeretét sugallja, erőteljesen tetten érhető a judaizmustól való elhatárolódás igénye is.²³ Ebben az evangéliumban Jézus Istene nem azonos az Ószövetség Istenével, akit az apostolok, Júdás kivételével, magukénak érznek.

Júdás evangéliuma feltehetően a szetiánus gnosztikus irányzathoz köthető.²⁴ Eszmeisége ugyanis rokonítható a Nag Hammadiból János apokrifon néven ismert dokumentummal.²⁵

Szintén kiemelhető még a polimorfia motívuma, amely főleg az apokrif apostol-aktákban lelhető fel.²⁶ Júdás evangéliumának a tanúsága szerint ugyanis Jézus több alkalommal is egy kisgyermek²⁷ alakjában jelent meg a tanítványai körében. Mindez azt vetíti előre, hogy kétségtelenül egy figyelemre méltó dokumentummal állunk szembe.

A feltárt szöveg(ek) tudományos kutatása és feldolgozása valójában csak most kezdődik,²⁸ hiszen maga a kopt szöveg is pillanatnyilag csak ideiglenesnek tekinthető. Jelenleg például még az sem világos, hogy a most kiadásra kerülő Júdás evangéliuma hogyan kapcsolódik Iréneusz tanúságához. A kutatások eredményei azonban feltehetően már nem fogják érdekelni a

mindig az időszerűt előnyben részesítő médiát. Különösképpen nem a magyart! Ettől függetlenül a Tchacos-kódex három dokumentuma minden bizonnyal hozzájárul majd a gnoszticizmus jobb megértéséhez. Feltehetően ez lesz a felfedezés legértékeltőbb hozadéka.

¹Júdásra vonatkozóan lásd például N. Grimaldi: *Le Livre de Judas*. PUF, Paris, 2006.

²Az Újszövetségben nem szereplő, különböző evangéliumok léte ma már eléggé közismert tény. Magyarul lásd Adamik T. (szerk.): *Csodás evangéliumok*. Telosz Kiadó, Budapest, 1998.

³Lásd H. Haag: *Bibliai Lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1989, 898–900. oszlop.

⁴Lásd Jakab A.: *Az Újszövetség kronológiája*. In: Szécsi J. (szerk.): *Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv 2004*. Keresztény-Zsidó Társaság, Budapest, 2004, 106–116.

⁵Lásd E. Dauzat: *Judas, de l'Évangile à l'Holocauste*. Éditions Bayard, Paris, 2006.

⁶Mindez tulajdonképpen az ószövetségi próféciák harmonizálása és újraértelmezése: Jer 18–19 (fazekasok a Ben-Hinnom völgyében) és 32,6–15 (telekvásárlás), valamint Zak 11,12–13.

⁷A. W. Zwiep: *Judas and the Choice of Matthias. A Study on Context and Concern of Acts 1:15–26*. (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament. Reihe 2, Band 187.) Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.

⁸Lásd Bolyki J.: *János evangéliuma a görög tragédiák tükrében*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.

⁹Az ókeresztény szerzőkre vonatkozóan lásd Vanyó L.: *Ókeresztény írók lexikona*. Szent István Társulat, Budapest, 2004.

¹⁰A gnoszticizmus meghatározását tömören összefoglalja G. Luttikhuisen: *A János cselekedetei gnosztikus olvasatban*. In: Czachesz I. (szerk.): *Tanítványok, csodatevők, mártírok. Tanulmányok az apokrif apostol-aktákról*. Budapest, 1997, 47–50. Fenntartásokkal ugyan, de magyarul még szintén olvasható G. Filoramo: *A gnoszticizmus története*. (Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2000) című monográfiája. A gnoszticizmusra vonatkozóan lásd például K. L. King: *What is Gnosticism?* The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (Ma.) – London, 2003; Ch. Marksches: *Gnosis. An Introduction*. T. & T. Clark, London, 2003.

¹¹Lásd például F. Bermejo Rubio: *La Escisión Imposible. Lectura des Gnosticismo Valentiniano*. Universidad Pontificia, Salamanca, 1998.

¹²Irénée de Lyon: *Contre les Hérésies. Livre I*. (Edition critique par A. Rousseau et L. Doutreleau.) Les Éditions du Cerf, Paris, 1979.

¹³*The Panarion of Epiphanius of Salamis. Book I*. (Sects 1–46). (Translated by F. Williams) E. J. Brill, Leiden – New York, etc., 1987, 249.

¹⁴A kódex keletkezése kulturális kontextusának megismerésére lásd *Kopt kultúra – késő antikvitás*. Ókor. Folyóirat az antik kultúráról IV. évf., 2005. 1–2. szám.

¹⁵Magyarul olvasható Kákosy L.: *Fény és káosz. A kopt gnosztikus kódexek*. Gondolat, Budapest, 1984; *Mennydörgés. A Nag Hammadi könyvtár gnosztikus kódexei*. (Fordította és a bevezetést írta Bánfalvi András.) Farkas Lőrinc, Budapest, 2002 (angolból készült magyar fordítás, csak fenntartásokkal használható). A kódexekkel kapcsolatosan lásd még *The Nag Hammadi Library after Fifty Years. Proceedings of the 1995 Society of Biblical Literature Commemoration*. (Edited by J. D. Turner and A. Mcquire.) Brill, Leiden – New York – Köln, 1997.

¹⁶Az Alapítvány a kódexet vissza szándékozza adományozni Egyiptomnak.

¹⁷*The Gospel of Judas*. (Edited by R. Kasser, M. Meyer and G. Wurst. With Additional Commentary by B. D. Ehrman.) National Geographic Society, 2006.

¹⁸www.earlychristianwritings.com/gospeljudas.html

¹⁹Jézusra vonatkozóan lásd Ladocsi G.: *A Jézus Krisztus-jelenség a gnosztikus irodalomban*. Jel, Budapest, 2004.

²⁰Női entitás, aki egyes gnosztikus rendszerekben a Sophia (Bölcsesség) szerepét tölti be.

²¹A gnosztikus rendszerekben az Aiôn (gr. *aiôn*) örökkévalóságot, illetve nemzedékeket takar. Általában az isteni emanációkat (kiáramlás vagy kiszűrés) jelöli, amelyek a plérómát (gr. *pléróma*; tökéletes teljesség) alkotják. Rendszerint párban szerepelnek.

²²Lásd Jakab A.: *A kezdetek varázsa. Intézményes fejlődés az ókeresztény korban*. Egyházfórum 15,

1999/3–4, 74–87.; Uő: *Ecclesia alexandrina. Évolution sociale et institutionnelle du christianisme alexandrin (IIe et IIIe siècles)*. Éditions Peter Lang, Bern – Berlin, etc. 2004 (2., jav. kiadás).

²³Ezzel kapcsolatosan lásd G. Filoramo: *L'anti-giudaismo nei testi gnostici di Nag Hammadi*. *Annali di Storia dell'Esegesi* 14, 1997, 83–100.

²⁴Lásd J. D. Turner: *Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition*. Presse de l'Université Laval, Québec – Peeters, Louvain, 2001; C. Gianotto: *L'identità religiosa tra gli gnostici. I gruppi 'sethiani'*. *Annali di Storia dell'Esegesi* 21, 2004, 47–58.; T. Rasimus: *Ophite Gnosticism, Sethianism and the Nag Hammadi Library*. *Vigiliae Christianae* 59, 2005, 235–263.

²⁵Éz magyarul is olvasható. Lásd Luft U. (szerk.): *Istenek, szentek, démonok Egyiptomban. Hellenisztikus és császárkori vallástörténeti szövegek*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003, 229–259.

²⁶Lásd P. J. Lalleman: *Krisztus polimorfája*. In: Czachesz I. (szerk.): i. m., 22–42. Valamint Adamik T. (szerk.): *Az apostolok csodálatos cselekedetei*. Telosz Kiadó, Budapest, 1996.

²⁷Itt a francia fordító (P. Cherix, <http://dokeos.unige.ch/courses/CLdea8>) eltér az angol (R. Kasser, M. Meyer és G. Wurst) és a román (A. Suciú, kéziratban) fordítótól. Szerinte Jézus nem egy gyermek alakjában, hanem „kényszerűségből” tartózkodott apostolai körében. A szövegösszefüggés és értelmezés (apostolai nem ismerték igazából) mégis mintha a gyermeket valószínűsítene.

²⁸Lásd J. M. Robinson: *The Secrets of Judas. The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. Harper, New York, 2006.

JAKAB ATTILA

A SAPIENTIA-FÜZETEK sorozatban megjelent kiadványok:

1. John Henry Newman életművéről 500,-
2. A világiak szerepe az egyház lelkipásztori tevékenységében Elfogyott
3. Előljárni a szeretetben 600,-
4. Biogenetika és etika 400,-
5. Lélektan és spiritualitás 500,-
6. In memoriam Karl Rahner 700,-

Előkészületben:

A Szeplőtelen Fogantatás dogmája
Magyarország – missziós terület?

A kiadványok megvásárolhatók vagy megrendelhetők:
a Vigilia Kiadóhivatalban: 1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444